

GRIGORIE
DE NYSSA

ÎMPOTRIVA LUI
EUNOMIE

II

Ediție bilingvă

Traducere, studiu introductiv și note
de Gheorghe Ovidiu Sferlea

Ediție îngrijită de Adrian Muraru

POLIROM
2020

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	7
<i>Notă asupra traducerii</i>	9
<i>Abrevieri pentru cărțile biblice</i>	11
<i>Studiu introductiv. Impotriva lui Eunomie II: în căutarea unei gnoseologii teologice (Gheorghe Ovidiu Sferlea)</i>	13
ÎMPOTRIVA LUI EUNOMIE (II)	77
<i>Note</i>	453
<i>Bibliografie</i>	467
<i>Indice de referințe biblice în traducere</i>	479
<i>Indice de nume proprii în traducere</i>	485

μεγάλην γάρ <ἄν> τῷ ὄντι τὴν ἰσχὺν ὁ λόγος εἶχεν, εἴπερ τις ἐκ μανίας ἢ παραφροσύνης ἐπίνοιαν εἶναι τὸν θεὸν ἀπεφαίνετο. [172] εἰ δὲ οὗτος μὲν ὁ λόγος οὔτε ἔστιν οὔτε μὴν γεγένηται (τίς γάρ ἄν εἰς τοῦτο παραπληξίας ἐλάσειεν, ὥστε τὸν ὄντως ὄντα καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα ἔστιν εἰς γένεσιν ἀγαγόντα, τοῦτον μὴ καθ' ὑπόστασιν ἰδίαν εἶναι λέγειν, ἀλλ' ἐπίνοιαν ὀνόματος αὐτὸν ἀποφαίνεσθαι;) τί μάτην σκιαμαχεῖ τοῖς οὐ τεθείσι μαχόμενος;

[173] ἡ πρόδηλος ἡ αἰτία τῆς ἀδιανοήτου ταύτης φιλονεικίας, ὅτι τοὺς ἐξαπατηθέντας διὰ τοῦ κατὰ τὴν ἀγεννησίαν σοφίσματος αἰσχυρόμενος, ἐπειδὴ διηλέγχθη πάμπολυ τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν σημασίας κεχωρισμένον τὸ ὄνομα, ἐκῶν ποιεῖται τῶν λεγομένων τὴν σύγχυσιν, ἀπὸ τοῦ ὀνόματος ἐπὶ τὰ πράγματα μεταβιβάζων τὴν μάχην, ὡς τοὺς ἀνεπιστάτους εὐκόλως διὰ τῆς τοιαύτης παρακρουσθῆναι συγχύσεως, νομίζοντας ἢ ἐπίνοιαν τὸν θεὸν παρ' ἡμῶν εἰρήσθαι ἢ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ὀνομάτων εὐρέσεως δεύτερον, καὶ διὰ τοῦτο καταλιπὼν ἀνέλεγκτον τὸ ἡμέτερον πρὸς ἕτερα μεταφέρει τὴν μάχην;

[174] τὸ γὰρ παρ' ἡμῶν ἦν, καθὼς εἴρηται, τὸ τῆς <ἀγεννησίας> ὄνομα μὴ τὴν φύσιν ἐνδείκνυσθαι, ἀλλ' ἐξ ἐπινοίας ἐφαρμόζειν τῇ φύσει, δι' ἧς τὸ ἄνευ αἰτίας αὐτὸν ὑφεστάναι σημαίνεται. τὸ δὲ παρ' αὐτῶν κατασκευαζόμενον ἦν αὐτῆς εἶναι τῆς οὐσίας ἐνδεικτικὴν τὴν φωνήν. ποῦ τοίνυν κατεσκευάσθη τὸ οὕτως ἔχειν τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν; [175] ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἑτέροις που πάντως τεταμείνεται λόγοις, ὁ δὲ πᾶς αὐτῷ πόνος εἰς τὸ ὑφεστάναι τὸν θεὸν ἀγεννήτως ἡσχόληται· ὅμοιον ὥσπερ ἄν εἴ τις σαφῶς αὐτὸν περὶ τούτων ἤρετο, τίνα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀγεννησίας ἔχει διάνοιαν,

Într-adevăr, argumentul ar fi avut efectiv multă forță dacă cineva, împins de nebunie sau sminteală, ar fi afirmat că Dumnezeu este un concept. [172] Dar dacă această afirmație nu există și, cu siguranță, nici n-a existat – căci nimeni n-a ajuns la un asemenea hal de scrânteală încât să spună că *Cel ce cu adevărat este și* care a adus la ființă toate câte sunt, Acesta nu există potrivit unei subzistențe proprii, și să afirme, dimpotrivă, că este un concept al unui nume –, de ce se luptă degeaba cu umbrele, polemizând împotriva unor afirmații nefăcute?

Ex. 3,14

[173] Sau atunci motivul acestei inverșunări smintite este clar: fiindu-i rușine de cei pe care i-a înșelat cu sofismul legat de „nenaștere”, de vreme ce s-a dovedit pe deplin că acest nume este absolut fără legătură cu semnificația ființei, Eunomie creează în mod voit confuzia între cele două planuri, mutând bătălia de la nume la lucruri, astfel încât prin această confuzie să-i doboare la pământ cu ușurință pe cei neatenți, care cred că noi am spus fie că Dumnezeu este un concept, fie că este posterior inventării numelor omenești. Iată de ce, lăsând nerespinsă poziția noastră, transferă bătălia pe alt plan.

[174] Poziția noastră, așa cum s-a spus, era că numele „nenaștere” nu indică natura, ci este aplicat naturii în urma conceptualizării, prin el semnificându-se faptul că Dumnezeu subzistă fără cauză. Ceea ce căutau ei să argumenteze era în schimb că acest termen indică ființa însăși. Unde s-a argumentat, așadar, că acest nume are o asemenea putere? [175] Dar, în vreme ce aceste raționamente au fost fără îndoială puse la păstrare undeva pe seama unui alt tratat⁴⁴, toată strădania lui este absorbită de [argumentarea faptului] că Dumnezeu subzistă în mod nenăscut. Este ca și cum cineva i-ar pune o întrebare clară în legătură cu acestea, anume cum înțelege el numele „nenaștere” – ca fiind conceput pentru a

εἴτε ὡς ἐπισουμένου πρὸς ἔνδειξιν τοῦ ἀνάρχως εἶναι τὸ πρῶτον αἴτιον εἴτε καὶ ὡς αὐτῆς δηλωτικοῦ τῆς οὐσίας, ὁ δὲ μάλα σεμνῶς καὶ ἐπιστατικῶς ἀπεκρίνατο τὸ οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸν θεὸν ποιητὴν εἶναι μὴ ἀμφιβάλλειν. [176] ὡς τοίνυν οὗτος ὁ λόγος ἀπάδει τοῦ προταθέντος καὶ οὐ συνήρτηται, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εὖροις ἂν καὶ ἐπὶ τῆς καλλιγραφηθείσης αὐτῷ καθ' ἡμῶν μάχης τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀσυνάρτητον.

οὕτως δὲ σκοπήσωμεν. [177] Ἀγέννητόν φασὶ τὸν θεὸν εἶναι· τούτῳ καὶ ἡμεῖς συντιθέμεθα. ἀλλὰ καὶ τὴν <ἀγεννησίαν> οὐσίαν εἶναι· πρὸς τοῦτο παρ' ἡμῶν ἀντίρρησις. ὄνομα γὰρ τοῦτο φαμεν ἔνδεικτικὸν εἶναι τοῦ ἀγεννήτως τὸν θεὸν ὑφεισθάναι, οὐ τὴν ἀγεννησίαν εἶναι θεόν. ἐλέγχειν ἐπαγγέλλεται τὸν ἡμέτερον λόγον· τίς οὖν ὁ ἔλεγχος; ὅτι πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων συστάσεως ἦν, φησὶν, ἀγεννήτως. [178] τί τοῦτο πρὸς τὸ ζητούμενον; δείξειν οὗτος κατεπαγγέλλεται ταῦτόν εἶναι τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ὄνομα. οὐσίαν γὰρ εἶναι τὴν <ἀγεννησίαν> ὀρίζεται. τίς οὖν ἡ ἀπόδειξις; τὸ δεῖξαι προὔφειστώτα τῶν φωνῆ κεχρημένων τὸν θεόν; ὧ τῆς ἀναντιρρήτου καὶ θαυμαστῆς ἀποδείξεως. αὕτη ἐστὶν ἡ ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τέχνης λογικὴ λεπτοουργία, πρὸς ἣν τίς <ἂν> ἀντιβλέψει τῶν ἀμυήτων τῆς ἀπορρήτου παιδεύσεως;

[179] ἀλλὰ σεμνῶς ἡμῖν ἐν ταῖς περὶ τῆς ἐπινοίας διαστολαῖς αὐτὸ διακωμῳδεῖ τῆς ἐπινοίας τὸ ὄνομα. <τῶν γὰρ οὕτω κατ' ἐπίνοιαν λεγομένων> φησὶ <τὰ μὲν κατὰ τὴν

indica faptul că primul cauzator este El însuși fără de început, sau ca indicator al ființei înseși? –, iar el ar răspunde peste măsură de solemn și doct că nu se îndoiește că Dumnezeu este făcătorul cerului și al pământului. [176] Așa cum acest răspuns este în disonanță și nu are nicio legătură cu întrebarea, tot așa vei descoperi și în cazul atacului frumos ticluit de el împotriva noastră că nu are nicio legătură cu obiectivul urmărit.

Dar să cercetăm chestiunea în felul următor. [177] Ei afirmă că Dumnezeu este nenăscut; și noi suntem de acord cu aceasta. Însă pretind și că „nenașterea” este ființă, ceea ce noi contestăm. Noi afirmăm, într-adevăr, că acest nume este indicator al faptului că Dumnezeu subzistă în mod nenăscut, dar nu că „nenașterea” este Dumnezeu. El promite să respingă poziția noastră. În ce constă deci respingerea? În aceea că, spune el, înainte de constituirea oamenilor, Dumnezeu era în mod nenăscut. [178] Dar ce relevanță are aceasta pentru chestiunea în discuție? Eunomie anunță că va arăta că numele este identic cu realitatea la care trimite, căci definește „nenașterea” ca ființă. În ce constă deci demonstrația? În a arăta că Dumnezeu îi precedă pe cei care folosesc vorbirea? Ce demonstrație irefutabilă și năucitoare! Aceasta să fie mostra subtilă de raționament derivată din arta dialectică, pe care nimeni neinițiat în știința sa de negrăit nu ar putea-o înfrunța?

[Puterea conceptualizării]

[179] În distincțiile pe care ni le face privitor la concept însă, Eunomie persiflează în mod profesoral noțiunea conceptualizării însăși. Într-adevăr, zice el, „dintre cele spuse în urma elaborării conceptuale în acest fel, unele își epuizează existența în simpla lor

προφοράν ἔχειν μόνην τὴν ὑπαρξιν ὡς τὰ μηδὲν σημαίνοντα, τὰ δὲ κατ' ἰδίαν διάνοιαν· καὶ τούτων τὰ μὲν κατὰ αὐξήσιν ὡς ἐπὶ τῶν κολοσσιαίων, τὰ δὲ κατὰ μείωσιν ὡς ἐπὶ τῶν πυγμαίων, τὰ δὲ κατὰ πρόσθεσιν ὡς ἐπὶ τῶν πολυκεφάλων ἢ κατὰ σύνθεσιν ὡς ἐπὶ τῶν μιζοθήρων>. [180] ὄρας εἰς τί τὴν ἐπίνοιαν ἡμῖν ὁ σοφὸς διακερματίσας περαιτέρω τὴν δύναμιν αὐτῆς προελθεῖν οὐκ ἠξίωσεν. ἀσήμαντον εἶναι φησι τὴν ἐπίνοιαν, ἀδιανόητον, τὰ παρὰ φύσιν σοφιζομένην ἢ διακολοβοῦσαν ἢ ὑπερτείνουσαν τὰ ὠρισμένα μέτρα τῆς φύσεως ἢ ἐξ ἑτεροφυῶν συντιθεῖσαν ἢ τερατευομένην ταῖς ἀλλοκότοις προσθήκαις. ἐν τούτοις καταπαίξας τοῦ τῆς ἐπινοίας ὀνόματος ἄχρηστον αὐτὴν καὶ ἀνόνητον τῷ βίῳ τὸ κατ' αὐτὸν ἀποδείκνυσιν. [181] πόθεν οὖν τῶν μαθημάτων τὰ ὑψηλότερα, πόθεν ἡ γεωμετρία καὶ ἡ ἀριθμητικὴ φιλοσοφία καὶ τῶν λογικῶν τε καὶ φυσικῶν θεωρημάτων ἡ διδασκαλία, αἱ δὲ τῶν μηχανημάτων εὑρέσεις καὶ τὰ διὰ χαλκοῦ τε καὶ ὕδατος ἐν ὠροσκοπεῖοις θαύματα, αὐτὴ δὲ ἡ περὶ τοῦ ὄντος φιλοσοφία καὶ ἡ τῶν νοητῶν θεωρία καὶ συλλήβδην φάναι πᾶσα ἡ περὶ τὰ μεγάλα τε καὶ ὑψηλὰ τῆς ψυχῆς ἀσχολία; τί δὲ ἡ γεωργία, τί δὲ ἡ ναυτιλία, τί δὲ ἡ λοιπὴ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν οἰκονομία; [182] πόθεν βάσιμος τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θάλασσα; πῶς δεδούλωται τῷ χερσαίῳ τὸ ἐναέριον, πῶς τιθασσεύεται τὸ ἀνήμερον, πῶς δαμάζεται τὸ φοβερώτερον, πῶς οὐκ ἀφηνιάζει τὸ ἰσχυρότερον; ἄρ' οὐ δι' ἐπινοίας ἐφευρέθη ταῦτα πάντα τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ; ἔστι γὰρ κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον ἡ ἐπίνοια ἔφοδος εὑρετικὴ τῶν ἀγνοουμένων, διὰ τῶν προσεχῶν τε καὶ ἀκολουθῶν τῇ πρώτῃ περὶ τὸ σπουδαζόμενον νοήσει τὸ ἐφεξῆς ἐξευρίσκουσα.

exprimare, precum cele care nu semnifică nimic, în vreme ce altele conțin o noțiune proprie. Dintre acestea din urmă, unele sunt concepute prin augmentare, precum în cazul uriașilor, altele prin minimizare, precum în cazul piticilor, altele prin adiție, precum în cazul celor cu mai multe capete, iar altele prin combinație, precum în cazul monștrilor hibridi”. [180] Observi în ce mărunțiș ne-a preschimbat conceptualizarea acest înțelept, neadmițând că semnificația ei este mai cuprinzătoare?! Conceptualizarea, zice el, nu semnifică nimic, este de negândit, inventează entități aberante fie reducându-le, fie umflându-le dincolo de hotarele stabilite ale naturii lor, fie combinând entități eterogene, fie imaginând monștri prin aditii stranii. După ce aruncă aici în derizoriu noțiunea de conceptualizare, Eunomie caută să demonstreze că ea este, din punctul lui de vedere, nefolositoare pentru viață și prostească. [181] De unde provin atunci cele mai înalte cunoștințe? De unde vin geometria și știința aritmetică, sau cunoașterea dată de studiul celor logice și al naturii? De unde vin invențiile mecanicii, sau minunățiile ceasurilor de aramă și cu apă, sau însăși filosofia despre ceea ce este, sau speculația despre cele inteligibile și, pe scurt spus, întreaga preocupare a sufletului de a cunoaște cele ce sunt mărețe și sublime? Dar agricultura, dar navigația, dar restul celor cu care ne îndeletnicim în viață? [182] Cum a devenit marea cu puțință de străbătut pentru om? Cum a fost făcut zburătorul să slujească pământeanului? Cum se îmblânzește fiara? Cum se domesticește sălbăticiunea? De ce nu se răscoală viețuitorul mai puternic? Oare nu grație conceptualizării au fost descoperite toate acestea, spre folosul vieții oamenilor? Într-adevăr, conceptualizarea, cel puțin așa cum o înțeleg eu, este o modalitate de a descoperi lucruri necunoscute: folosindu-se de considerații conexe și derivate